

اهدای جنین و مسائل حقوقی آن

یک زندگی خوب... خواستگاری، ازدواج و ثمره لذتبخش یعنی فرزنددار شدن. مرحله‌ای که هر زن و مردی قبل از ورود به یک زندگی متاهلی به آن فکر کرده و حتماً برای آن برنامه‌ریزی می‌کنند.

جام جم آنلاین: یک زندگی خوب... خواستگاری، ازدواج و ثمره لذتبخش یعنی فرزنددار شدن. مرحله‌ای که هر زن و مردی قبل از ورود به یک زندگی متاهلی به آن فکر کرده و حتماً برای آن برنامه‌ریزی می‌کنند. اگر نگویم در جهان ولی در ایران از گذشته تا به حال چنین بوده که آمدن فرزند نقطه عطفی در زندگی پر مخاطره زوج‌های جوان رقم می‌زند، اما جدایی از این روی سکه، روی دیگر آن است... بچه‌دار نشدن پس از گذشت چند سالی از ازدواج!

این موضوع در گذشته به هیچ‌وجه در خانواده‌های ایرانی قابل هضم نبود و سرآغاز مشکلات بسیار و جدایی‌های عشق‌های آتشین بسیاری می‌شد. خاطره آمدن فرزند و نوه‌دار شدن خانواده‌ها چیز کمی نبود که با نبود آن هیچ چیزی تغییر نکند.

می‌گفتند چاره‌ای نیست، قسمت این گونه بوده... حال زن و مرد عاشق دل شیر می‌خواستند که خواهان تداوم زندگی‌شان باشند و روی در روی پدر و مادرشان بگویند ما بدون بچه هم می‌توانیم زندگی کنیم، این داستان به کرات اتفاق می‌افتاد و روز به روز یا به زوج‌هایی که از هم جدا می‌شدند و یا به مردان دو زنه و حتی بیشتر اضافه می‌شد، اما این مشکل نیز مثل تمامی مشکلات بشری راه‌حلی داشت. پیشرفت‌های روز افزون بشری در زمینه‌های علوم تجربی و سایر شقوق علوم بشری، دستاوردهای نو و جدیدی را به ارمان آورده که همراه خویش آثار اجتماعی، فرهنگی، حقوقی و... را به جامعه بشری تحمیل می‌کند. بچه‌دار شدن در عین ناباوری... بله حتماً تا به حال به کرات اسم اهدای جنین یا رحم اجاره‌ای را شنیده‌اید یا در میان اقوام و آشنایان خود با زوج‌هایی برخورد کرده‌اید که مشکل و رنج ناباروری و نبود فرزند را جز از راه آوردن کودکی بی‌سرپرست حل کرده‌اند. زوج‌هایی که حتی پس از گذشت سال‌های متعددی از زندگی مشترک خود و نتیجه ندادن تمامی دوا و دکترها و عدم توانایی زوج در وضع حمل یا مشکلات زوج برای آوردن فرزند؛ تصمیم به قرار دادن جنین آزمایشگاهی خویش در رحم زن دیگر یا نه پذیرفتن جنینی اهدایی گرفته‌اند و رویای بچه‌دار شدنشان را به واقعیت تبدیل کرده‌اند.

اهدای جنین و رحم جایگزین دو راهکار درمانی جدید برای ناباروری محسوب می‌شوند و یکی از مهم‌ترین دستاوردهای قرن اخیر به حساب می‌آیند همان‌طور که بیان شد با تاسیس این دو روش بحث‌های فراوانی در کشور ما به وجود آمد و موافقان و مخالفان گوناگونی در این خصوص اظهار نظر کردند در این بین چالش‌های اخلاقی و حقوقی گوناگونی به وجود آمد که قانونگذار را مجبور کرد در سال 82 به تصویب قانونی هر چند مختصر در این خصوص بپردازد.

اهدای جنین

قبل از پرداختن به بحث اهدای جنین باید 2 اصطلاح تلقیح مصنوعی و اهدای جنین توضیح داده شود تا ابهامی در این خصوص پدید نیاید. تلقیح مصنوعی یعنی این که زن را با وسایل مصنوعی و بدون آن که نزدیکی صورت گیرد، بارداری کنند. اهدای جنین یعنی واگذاری دواطلبانه و رایگان یک یا چند جنین حاصل از باروری آزمایشگاهی سلول جنسی نر و ماده یک زوج سالم به یک زوج نازا. بر طبق قانون نحوه اهدا جنین کلیه مراکز تخصصی درمان ناباروری ذیصلاح مجاز خواهند بود با رعایت ضوابط شرعی و شرایط مندرج در این قانون نسبت به انتقال جنین‌های حاصله از تلقیح خارج از رحم زوج‌های قانونی و شرعی پس از موافقت کتبی زوجین صاحب جنین به رحم زنانی که پس از ازدواج و انجام اقدامات پزشکی ناباروری آن‌ها به اثبات رسیده اقدام نمایند. پس همان‌طور که مشخص است زوجینی که قصد اهداء جنین را دارند باید موافقت و رضایت کتبی خویش را اعلام نمایند. همچنین ماده 2 آیین‌نامه اجرایی علاوه بر این مورد موارد دیگری را ذکر می‌کند که عبارتند از:

سلامت متعارف جسمی و روانی و ضریب هوشی مناسب، نداشتن اعتیاد به مواد اعتیادآور و روان‌گردان و مبتلا نبودن به بیماری‌های صعب‌العلاج نظیر ایدز، هیپاتیت و

شرایط دریافت جنین

پس از آن که زوج‌های قانونی و شرعی جنین خویش را به موسسات مجاز اهدا می‌کنند نوبت به زوجینی می‌رسد که به دلیل ناباروری خواستار دریافت این جنین‌ها هستند، اما قانونگذار برای دریافت جنین شرایطی را مقرر کرده است که به قرار ذیل هستند. نخست آن که این زوج باید تقاضای دریافت جنین را تنظیم کنند و آن را به دادگاه خانواده تقدیم کنند و دادگاه در صورت احراز شرایط ذیل مجوز

دریافت جنین را صادر می‌کند:

الف - زوجین بنا به گواهی معتبر پزشکی، امکان بچه‌دار شدن نداشته باشند و زوجه استعداد دریافت جنین را داشته باشد.

ب - زوجین دارای صلاحیت اخلاقی باشند.

ج - هیچ یک از زوجین محجور نباشند. (یعنی مجنون یا سفیه یا صغیر نباشند)

د - هیچ یک از زوجین مبتلا به بیماری‌های صعب‌العلاج نباشند.

ه - هیچ یک از زوجین معتاد به مواد مخدر نباشند.

و - زوجین بایستی تابعیت جمهوری اسلامی ایران را داشته باشند.

وظایف و تکالیف دریافت‌کنندگان جنین

مطابق ماده 3 این قانون وظایف و تکالیف زوجین اهدا گیرنده جنین و طفل متولد شده از لحاظ نگهداری و تربیت و نفقه و احترام نظیر وظایف و تکالیف اولاد و پدر و مادر است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود ماده مذکور فقط از وظایفی مثل تربیت و نگهداری سخن به میان آورده و هیچ بحثی راجع به نسب و ارث و محرومیت در نکاح بیان نکرده است.

بر طبق تبصره ماده 6 آیین‌نامه اجرایی قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور، مصوب 1383، اطلاعات مربوط به جنین‌های اهدایی جزو اطلاعات به کلی سری طبقه‌بندی می‌شوند

اما می‌دانیم مباحثی همچون تربیت و نگهداری و نفقه دادن از وظایفی است که هر پدر و مادری به سمت آن رغبت دارند و با شوق و شغف به این امر اهتمام می‌ورزند و کمتر والدینی یافت می‌شود که در امر تربیت طفل خویش کوتاهی کند همچنین نباید این مطلب را از یاد برد که در این میان بحث از ازدواج‌هایی است که پس از سال‌ها امید و آرزو صاحب فرزند شده‌اند پس بعید به نظر می‌رسد که در امر تربیت و نگهداری و نفقه دادن کوتاهی نمایند، اما مطلبی که بحث برانگیز است و قانونگذار نیز در آن زمینه سکوت کرده است بحث نسب و ارث است که آیا واقعا این طفل متعلق به کیست و از چه کسی ارث می‌برد؟ آیا اگر دریافت‌کنندگان جنین پس از وضع حمل و بزرگ کردن طفل با ادعایی از سوی اهداءکنندگان جنین مواجه شدند تکلیف چیست و فرزند را باید متعلق به کدام یک دانست؟

ارث، نسب...؟

همان‌طور که بیان شد قانونگذار در این خصوص سکوت کرده است، اما این بحث به عالم فقه هم کشیده شده است و در آنجا نیز نظریاتی بیان شده است. (1) برخی از فقها به پیروی از نظریه سنتی، رابطه پدر و مادری را بین فرزند و اهداکنندگان جنین برقرار می‌کنند و معتقدند که نطفه از آن هر کس که باشد، او پدر و مادر طفل است. بر طبق این نظریه رابطه وراثت، حضانت، محرمیت در نکاح و... بین آن‌ها برقرار است. (2) دومین نظر قائل به این است که ملاک نسب هم مالکیت بر جنین و هم زایمان است و بر این اساس وراثت و... بین صاحبان جنین و زن صاحب رحم از یکسو و طفل از سوی دیگر برقرار است.

به هر حال در این خصوص اختلاف نظرات گوناگونی به چشم می‌خورد که از بیان آنها خودداری می‌کنیم ولی در حالت عادی و بدون هیچ ادعای مخالفی باید گفت که زوجی که طفل را به دنیا می‌آورند و برای او شناسنامه دریافت می‌کنند بر اساس برخی از اصول حقوقی مثل اماره فراش (طفل متولد در زمان زوجیت ملحق به شوهر است مشروط بر این‌که از تاریخ نزدیکی تا زمان تولد کمتر از 6 ماه و بیشتر از 10 ماه نگذشته باشد) و عرف پدر و مادر طفل تلقی می‌شوند و تمام وظایف و تکالیف میان آنها برقرار است.

محرمانه بودن اهداء

بر طبق تبصره ماده 6 آیین‌نامه اجرایی قانون نحوه اهداء جنین به زوجین نابارور مصوب 1383 اطلاعات مربوط به جنین‌های اهدایی، جزو اطلاعات به کلی سری طبقه‌بندی می‌شوند. بر این اساس مراکز مجاز تخصصی درمان ناباروری مکلفند در حفظ و نگهداری این اطلاعات دقت لازم را به عمل آورند و از افشای آنها خودداری کنند. در این خصوص قانون مجازات، انتشار و افشای اسناد محرمانه و سری دولتی، بیان می‌کند که مجازات افشای اطلاعات سری 2 تا 10 سال حبس است. از سوی دیگر مطابق تبصره یک ماده

212 قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی، انتقال و افشای اسناد و اطلاعات سری دولتی در دستگاه قضایی نیز منحصر با اجازه رئیس قوه قضاییه امکان‌پذیر است. در این بین اکثر دانشمندان و صاحب‌نظران رشته‌های علوم پزشکی و علوم انسانی همواره بر لزوم حفظ محرمانگی مطلق اطلاعات از سوی دهندگان و پذیرندگان گامت و جنین تاکید دارند، اما نباید این نکته را فراموش کرد که هر انسانی حق خواهد داشت که از هویت واقعی خویش آگاه باشد و ممنوعیت این افراد از این حق شاید به نوعی به حقوق این‌گونه افراد لطمه وارد کند.

رحم جایگزین

گروهی از بانوان به صورت اولیه یا ثانویه رحم ندارند، مثلا برخی بانوان به صورت مادرزادی رحم ندارند و گروهی نیز به دلیل وجود تومورهای مختلف یا سرطان، رحم خود را از دست داده‌اند. علاوه بر این افراد برخی از بانوان به علت بیماری جسمانی شدید از قبیل دیابت یا ام اس از بارداری منع می‌شوند. این افراد می‌توانند از طریق رحم جایگزین صاحب فرزند شوند. در این روش از خانم دیگری که از سلامتی حمل جنین برخوردار است و موقعیت سیکل حاملگی در او با زوجهای که مشکل رحم دارد هماهنگ است، برای حمل جنین و گذراندن دوران بارداری استفاده می‌شود.

در این روش از همسران قانونی در فضای آزمایشگاهی جنین به وجود می‌آید سپس جنین تهیه شده را به رحم مادر جایگزین منتقل می‌کنند به این شرط که وقتی مدت بارداری تمام شد مادر جایگزین نوزاد را به صاحبان اصلی نطفه یعنی به والدین کودک برگرداند. برای انجام چنین اموری معمولا بین طرفین قراردادی منعقد می‌شود که غالبا تحت عنوان رحم اجاره‌ای شناخته می‌شود.

در این گونه قراردادهای معمولاً طرفین توافق می‌کنند که صاحب رحم دریافت وجهی از والدین طفل، جنین را در رحم خود بپروراند و پس از تولد طفل او را به والدینش باز گرداند، اما درخصوص درستی یا بطلان چنین قراردادی نیز در عالم حقوق اختلاف نظرانی به چشم می‌خورد که برخی آن را با توجه به حاکمیت اراده و توافق در مباحث مربوط به ارث و نسب نیز همچون هدایای جنین اختلافاتی به چشم می‌خورد که همگی به دلیل فقدان وجود يك قانون جامع و مانع در این خصوص است. شاید بتوان این گونه گفت که در این موارد رابطه عاطفی شدیدی بین صاحب رحم یا همان کسی که طفل را به دنیا آورده و جنین به وجود می‌آید و به این سادگی نمی‌توان رابطه این دو شخص را پس از تولد قطع کرد و دوباره ممکن است مباحثی همچون تعیین مادر به وجود آید که آیا صاحب نطفه و جنین مادر است یا آن کسی که طفل را به دنیا آورده؟

علی طالبی / جام‌جم